

International Journal of Mardin Studies
Yıl 2024-Cilt:5/Sayı:2 / Year 2024-Volume:5/Issue 2

Ütopik Metinlerdeki Şehir Kavramı Bağlamında Mardin-Yenişehir Üzerine Güncel Bir Değerlendirme
A Current Evaluation on Mardin-Yenişehir in the Context of the City Concept in Utopian Texts

Necip UYANIK

Dr. Öğr. Üyesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Mardin Artuklu Üniversitesi
Assistant Professor, Faculty of Letters, Department of Philosophy,
Mardin Artuklu University

uyaniknecip@artuklu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-5886-1474

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/ Received: 24 Ağustos 2024 / 24 August 2024

Kabul Tarihi/ Accepted: 9 Ekim 2024 / 9 October 2024

Yayın Tarihi/ Published: 31 Ekim 2024 / 31 October 2024

Yayın Sezonu/ Pub Date Season: Ekim / October

Atıf/ Cite as: Uyanık, N. (2024). Ütopik Metinlerdeki Şehir Kavramı Bağlamında Mardin-Yenişehir Üzerine Güncel Bir Değerlendirme. *International Journal of Mardin Studies*, 5 (2), 104-125. <https://doi.org/10.63046/ijms.1537998>

Uyanık, N. (2024). A Current Evaluation on Mardin-Yenişehir in the Context of the City Concept in Utopian Texts. *International Journal of Mardin Studies*, 5 (2), 104-125. <https://doi.org/10.63046/ijms.1537998>

İntihal/ Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./ This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software

Yayıncı/ Published by: Mardin Artuklu Üniversitesi / Mardin Artuklu University

Telif Hakkı&Lisans/ Copyright&License: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

Ütopik Metinlerdeki Şehir Kavramı Bağlamında Mardin-Yenişehir Üzerine Güncel Bir Değerlendirme

Necip UYANIK¹

Özet

Ütopya metinlerinde siyaset, devlet, toplum ve birey üzerine felsefi anlayışlar ortaya konulmakla birlikte şehir hakkında da ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir. Yaşanılan şehrin real kaotik durumundan hareketle ütopik ve ideal bir şehir düşünmek veya düşlemek her zaman için ilgi çekici bulunmuştur. Bu nedenle ütopyalarda şehrin düzeni, sokakların durumu, evlerin yapısı gibi konular gündeme getirilmiş ve bu konuda öneriler öne sürülmüştür. Buna göre her ütopyada bir şehir politikası her zaman var olmuştur. Platon'un *Devlet*'inden Thomas More'un *Ütopya* eserine kadar şehrin durumu ve düzeni üzerine esaslı araştırmalar yapılmıştır: Şehir veya site nasıl olmalıdır? Şehrin surları hangi yükseklikte olmalıdır? Her şehirde kaç ev olmalıdır? Evlerin düzeni ve boyutu hangi kriterlere göre belirlenmelidir? Tüm bu soru(n)ların ütopik metinlerde ele alınmış olsa da modern çağdaki herhangi bir şehir için de geçerli olabileceğini varsaymak gerekir. Ancak şehir için herhangi bir ütopyası veya modern tabirle bir şehir planı ve projesine sahip olunamaması durumunda kaotik bir durumla karşılaşmak kaçınılmaz olur. Sadece bir şehir ütopyasına veya politikasına sahip olmanın da yeterli olmadığını ifade etmek gerekir. Öyleyse şehrin bir planı olmalı ve bu plan titizlikle uygulanmalıdır. Amacımız, Mardin'in "Yenişehir" diye tabir edilen yerleşim yeri üzerine fenomenal bir analiz yapabilmek ve bu konuda bazı tespitler saptamaktır.

Anahtar Kelimeler: Ütopya, Felsefe, Şehir, Mardin.

A Current Evaluation on Mardin-Yenişehir in the Context of the City Concept in Utopian Texts

Abstract

In utopian texts, philosophical understandings of politics, state, society, and individual are presented, as well as detailed information about the city. It has always been interesting to think or dream of a utopian and ideal city based on the real chaotic situation of the city in which we live. For this reason, issues such as the order of the city, the condition of the streets, and the structure of the houses have been brought to the agenda in utopias and suggestions have been put forward. Accordingly, there has always been a city policy in every utopia. From Plato's *Republic* to Thomas More's *Utopia*, fundamental research has been conducted on the condition and order of the city: How should the city or site be? How high should the city walls be? How many houses should there be in each city? According to what criteria should the order and size of the houses be determined? Although all these questions have been addressed in utopian texts, it should be assumed that they can also be valid for any city in the modern age. However, if there is no utopia for the city or, in contemporary terms, a city plan and project, it is inevitable to encounter a chaotic situation. It should be stated that it is not enough to have only a city utopia or policy. Therefore, the city must have a plan and this plan must be implemented meticulously. We aim to make a phenomenal analysis of the settlement area called "Yenişehir" in Mardin and to make some determinations on this subject.

Keywords: Utopia, Philosophy, City, Mardin.

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, uyaniknecip@artuklu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5886-1474.

Giriş

Bir şehir politikası olmalı mıdır? Olmadığında ortaya ne türden sorunlar çıkar? Şehrin yönetimi nasıl olmalıdır? Eğer şehrin yönetimi tüm şehri yönetecek bir seviyede olmazsa şehrin sorunları nasıl çözülür? Şehirde yaşayan insanların şehre bakışı ve şehrin sorunları konusundaki tutumları ve sorumlulukları ne olmalıdır? Tüm bu sorular şehir üzerine düşünmemiz ve bu konuda bir tartışma başlatmamız gerektiğini ortaya koymaktadır.

Mardin-Yenişehir üzerine paradoksal olarak real ve ütopik bir değerlendirme yapmak gerektiği apaçık ortadadır. Çünkü sözü edilen yerleşim yeri için herhangi bir şehir planı olmadığını ifade etmek gerekir. Dolayısıyla içinde bulunduğu durum, tam olarak kaotik olmasından ötürü Yenişehir'in distopik ütopyalardaki korku şehrine dönüşmesi söz konusudur. Bu durum, ulaşımdan altyapıya, çevre düzenlemesinden çok katlı yapıların gelişigüzel inşa edilmiş olmasını kapsayan bir soruna dönüşmüştür.

Mardin, tepe üzerine kurulmuş olan tarihî şehir ile tepenin aşağısında kurulmuş olan yerleşim yerinden oluşan dağınık bir şehirdir. Bu aynı zamanda başka bir sorgulama yapmamıza da imkân vermektedir: Mardin bunların hepsi midir? Örneğin bir şehir olarak Mardin'in yeni yerleşim alanı olan "Yenişehir" için Mardin denilmesi mümkün müdür? Çünkü gündeme getirilmeyen veya gündeme getirilmekten kaçınılan bir yerleşim yerinden söz ediyoruz. Ancak nüfusun önemli bir kısmının burayı tercih ediyor oluşundan da bahsetmek gerekir. Paradoksal bir yaklaşımla Yenişehir hem Mardin olarak geçmekte hem de Mardin'in dışına itilmektedir. Mardin, temsiller ve örnekler üzerinden sunulduğunda söz konusu paradoksu görebilmek kolaylaşır. Özellikle, sosyal medyada Mardin ile ilgili bir konu söz konusu olduğunda "gece gerdanlık gündüz seyranlık" ifadesi eşliğinde görsellere yer verilir. Sözü edilen *dışlanma* burada kendini gösterir ve Mardin görsellerinde asla Yenişehir'e ait bir görsele yer verilmez. Bununla birlikte yukarı veya eski Mardin *çarşı* olarak tabir edilirken Yenişehir için bu tabir kullanılmaz. Bu açıdan Yenişehir, Mardin'le hiçbir benzerliği ve yakınlığı olmayan ve betonlaştırılmaya teslim edilmiş veya dönüştürülmüş bir yerleşim alanıdır. Ancak şu hususu da belirtmek gerekir: Çimento fabrikasıyla birlikte beton, eski Mardin'in de önemli bir parçası ve sorunu haline gelmiştir. Tarihî yapıların üzerine beton katlar ve eklemeler yapılarak son derece ilginç bir durum ortaya çıkarılmıştır. Bu yüzden eski Mardin taş ve beton iken Yenişehir ise sadece betondan oluşmuştur.

Yenişehir bir plana sahip değilken bu plansızlığı eski Mardin'le karşılaştırabilir miyiz? Eski şehir zorunluluk ve ihtiyaçtan ötürü kısmen bir plana sahip olmadan gelişen bir yapıya sahiptir. Ancak bu, mimari açıdan bir *çekicilik* katılarak bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Plansızlık, Yenişehir için de geçerli bir durum iken mimari açıdan estetiğe önem verilmemiş olması veya bunun düşünülmemiş olunması söz konusudur. Bugün, iki farklı şehirle karşı karşıyayız. Eski Mardin ve Yenişehir veya Yeni Mardin. Ancak bir şehre yeni şehir demek sorunlu bir yaklaşım değil midir? Eski şehir dışındaki her yer yeni midir? Dolayısıyla böyle bir adlandırmanın sahici bir yaklaşım olmadığını da belirtmek gerekir. O halde Yenişehir nasıl tanımlanabilir? Mardin için bu sözcük ne

ifade etmektedir? Yenişehir’de yapılaşma ne zaman ortaya çıktı ve bir kimliği var mıdır?

Kent formunun ana yapısını 16. yüzyıldaki yapılaşmalar oluştururken, bu yapının 1950’li yıllara kadar korunmuş olduğu görülmektedir. İmar planı kararları, 1960’lı yıllarla beraber başlayan göç süreçleri ve gecekondu alanlarının oluşması, demografik yapının değişimi, 1980 sonrasında yerleşimin yeni gelişme alanlarına sıçraması ve özellikle modern yerleşim bölgesi olan Yenişehir bölgesinin gelişmesi ile beraber mekânsal ve sosyal dokuda ayrışan iki farklı yerleşme ortaya çıkmıştır (Aksu ve Çırak, 2018, s. 738).

Ancak bu analiz yüzeysel olarak görülebilir. Bunun öncesinde eski Mardin’den çepere doğru bir yerleşme genişlemesinden söz etmek gerekir. Bunun ilk adımı Yeni Yol ve İstasyon bölgesinde olmuş ve ardından Yenişehir bölgesi imara açılmıştır: “Yenişehirdeki apartmanlaşma Mardin’in kendi içinde sınıfsal bir geçişe işaret etmekte, bir statü ve “modernlik” göstergesi olarak algılanmaktadır” (Küçük, 2013, s. 131). Sözü edilen “modernleşme” sürecinin tarihi 1890’lı yıllarda eski Mardin’in geleneksel sınırının dışına çıkılmasıyla başlamıştır. İlk kent batısında yeni bir alanda yapılaşma başlamış ve böylelikle yamaç kenarına yerleşmiş olan eski Mardin’den farklı bir şekilde düz bir alanda gelişecek olan yeni Mardin’in temelleri atılmıştır. Sonraki yıllarda farklı yerleşim yerlerine dağılmaya devam eden nüfus 1970’li yıllarda hızını artırmıştır. 1990’lı yıllara gelindiğinde ise kent kuzeybatısında yeni bir Mardin kurulmuş olup 2000’li yıllarda ise önemli gelişim göstererek yapılaşmanın seyrini etkilemiştir (Kalak ve Bakar, 2021, s. 82).

Bağ ve bahçelerden oluşan bir alana kurulan Yenişehir, çok katlı beton binalardan oluşmuştur. Bu durumun birçok sorunu da beraberinde getirdiği somut bir şekilde görülmektedir. O zaman şunu sormak gerekir: Yenişehir, hangi ihtiyaçlara cevap vermesi için kuruldu? Eski şehirden kaçış ne içindi? Buna karşın sorunlar katlanarak artmakta ve bu sorunlara kalıcı bir çözüm sunulmamaktadır. Oysaki eski Mardin’de böylesi sorunlardan ötürü yeni bir şehre ihtiyaç duyulmamış mıydı? Eski şehirde yapılması imkân dâhilinde olmayı (örneğin altyapı, ulaşım vs) yeni kentleşme süreci olan yerleşimden bekliyoruz. Buna imkân var iken benzer sorunların devam etmesinde başka nedenler mi etki etmiştir? Yenişehir için yapılan hata nerededir? Yeni bir şehir kurulurken çok mu aceleci davranılmıştır? Daha açıklayıcı bir şekilde sormak gerekirse Yenişehir kurulurken nelere dikkat edilmemiştir?

Yenişehir’in planlı ve programlı bir imarla kurulmadığı çok açıktır. Dolayısıyla sorunlar her geçen gün karmaşık hale gelmekte ve sorunları giderecek çözümler de zorlaşmaktadır. Hatta çözümlerin imkânsız olarak nitelenebileceği bir seviyede olduğunu belirtmek gerekir. Bir şehirde düzen yoksa o şehirdeki birçok unsur bundan etkilenebilecektir. Bu konuda Platon “bir kentte düzene ve yasaya oturmuş her şey çok iyi sonuçlar verir, ama düzensiz ya da çok iyi düzenlenmemiş şeyler çoğunlukla iyi düzenlenmiş başka şeyleri de bozar” (Platon, 2007: 251, 780d) ifadesi bu durum için uygun bir tespittir.

1. Amaç, Yöntem ve Sınırlılıklar

Amacımız, Mardin (Yenişehir) üzerine akademik bir çalışma yapabilmektir. Bu doğrultuda, çalışma, şehrin görün (fenomen) sorunları üzerine somut gözlem yapmak suretiyle bir değerlendirme yapmaya odaklanmıştır. Çalışmamız, Yenişehir bölgesinin kaotik yapılaşma sorunlarının ütöpk bir perspektifte ele almasından ötürü özgün bir

değere sahiptir. Yaptığımız araştırma neticesine konunun felsefi bir analizle ele alınmadığını tespit ettik. Dolayısıyla çalışmamız, bu açıdan düşünüldüğünde geleneksel Mardin'in tarihsel ve kültürel çeşitliliğine, turizm ve çok dinli yaşam pratiklerine odaklanmamıştır

Bu kritik çalışmanın herkese hitap ettiğini belirtmek gerekir. Öyleyse yaşanan şehirle ilgili bir sorunda herkesin payı aranmalıdır. Çünkü şehirde yaşayan her bir bireyin o şehirle ilgili üzerine düşeni yapması gerektiği, bir sorumluluk olarak önümüzde durmaktadır. Akademisyenler de şehirde yaşayan bireylerdir ve onların da üzerine düşeni yapması kaçınılmazdır. Zira şehirde yaşayan herkesin şehrin sorunlarıyla ilgili konuşma ve çözüm önerisi getirme hakkı ve hukuku vardır. Şehrin sahipleri şehirde yaşayan herkeştir. Bu bağlamda şehrin üniversitesinde çalışan bir akademisyenin kendi bilgi ve tecrübelerini aktarma ve bu önerilerini şehri yönetenlerin dikkatine sunması bir görevdir. Bu bağlamda, çalışmamız, felsefi bir bakış açısıyla ortaya konulmuş olup şehir üzerine kritik bir değerlendirme yapılması gerektiği iddiasını taşımaktadır. Bu iddiamızın kaynağı ise ütopik metinlerdeki şehir ile ilgili görüşlerdir. Bununla birlikte çalışmamız fenomenal bir yaklaşımı esas almaktadır. Zira sözü edilen yaklaşım olanı olduğu gibi yansıtan bir bakış açısı ve yönteme dayanır.

Şehir konusunda felsefi bir değerlendirme olması gerektiği savı ve kaygısıyla bu makale ortaya çıkmıştır. Çağımızda, felsefenin olayları veya durumları analiz edebilmesi, yetersiz görülmektedir. Buna karşın modern bilimlerin analizlerde eski çağlardan beri kök salan yöntemlere başvurduğunu ifade etmek gerekir. Sağlık alanından mimarî bir tartışmaya dek teorik çerçeve oluşturulurken kavramsal bir analiz yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla teorik ve kavramsal çerçeve oluşturma doğrudan felsefenin merkezinde yer alan bir yöntemdir. Bu doğrultuda felsefi bir yaklaşımla sorunları ele almanın gerekliliği her zaman için geçerli olduğunu belirtmek zorundayız. Öyleyse şehir üzerine bir analiz yapabilmek ve bu konuda önerilerde bulunmak da bu çerçevede değerlendirilmesi gerekir. Bu konuda yapılmış olan bir analiz, tam da, bu zorunluluğun bir görev olduğunu ortaya koymaktadır:

Kenti yönetenlerin yapması gereken, felsefecilerin yaptığı değerlendirmelerden yararlanıp sorunlar üzerine etkili bir şekilde gitmeleridir. Çünkü felsefeci politikacı değildir; ancak politikaya da ilgisiz değildir. Filozof politikaya dışarıdan bakmanın avantajlarıyla sorunlar üzerinde düşünüp fikirler beyan eder. Bu akademisyenin de tutumudur aynı zamanda. Ancak sorunun köklü çözümü pratik eylemsel bir tavır ve caba ile mümkündür (Becermen, 2015, s. 10).

Şehir yönetimi bir siyaset işidir, ancak bu siyaset çok yönlü bir katılımı başarılabılır. Şehirde yaşayanların bu bilinç ve sorumlulukla hareket etmesi gerekir ki bu aslında politik bir tavır olan yurttaşlık vasfıyla ilişkilidir. Bu konuda Platon'un "...söz konusu mimari ya da başka bir meslek olunca, akıl verme işinin küçük bir azınlığa düştüğünü düşünüp bunlardan olmayan birinin fikir yürütmeye kalkışmasını hoş görmüyorlar..." (Platon, 2010c:s. 405, 322e) ifadesi, bilhassa, şehir ile ilgili görüşlerin belirli bir alana ait olmasını savunan iddialara karşı bir argüman olarak sunulabilir. Çünkü şehir sadece mimari, tarihî ve sosyolojik bir bilgiyle değerlendirilemez. Öyleyse Platon, bu konuda neyi önerir? Platon, temeli doğruluk ve ölçülülük olan siyaset sanatının bir gereği olarak herkesin düşüncesini söylemesini ve bunun da bir yurttaşlık erdemi olduğunu savunur. Çünkü bu olmazsa, sitenin de var olması mümkün olmaz (Platon, 2010c: s. 405, 323b).

Tüm teorik tartışmalar doğrultusunda, çalışmamız, felsefi bir kritik yapabilmeyi kendine hedef olarak belirlemiştir. Bunu yaparken siyaset teorisinde önem arz eden ütöpik metinlerden yararlanmayı esas almıştır.

1. Ütöpik Metinlerde Şehir ve Mardin (Yenişehir) Üzerine Kritik Bir Değerlendirme

Şöyle bir tanıma bakılırsa şehir, entelektüel bir ortamın oluşması anlamına gelir: “Şehir, ahlakın, sanatın, felsefe ve dini düşüncenin geliştiği ortam olarak insanın bu dünyadaki vazifesini, en üst düzeyde varlığının anlamını tamamladığı ortamdır. Bu idrak, şehir biçiminin oluşmasını da sağlar ve insanın en üst gelişme düzeyine ulaşmasının temelidir” (Cansever, 1996, s. 126). Şehir üzerine yapılan başka bir analiz ise kent ve site (polis) bağlamında ele alınmıştır:

Polis, tarihte görülen diğer kent devletlerinden sosyal, ekonomik ve siyasal yapısıyla ve buna bağlı olarak oluşan düşünsel değerlendirmeler ile ayrılır. İlk dönemlerde polis sözcüğü, yalnızca “yüksek kent” veya “tepedeki kent” için kullanılmaktaydı. Zamanla polis’in, ilk önce tüm kenti, sonra da “devlet”i kapsayan bir anlam kazandığı görülür. Polis genellikle bir, ender olarak da birkaç kent ile bunların çevresindeki kırsal bölgeyi, yani köylerden oluşan bir alanı kapsamaktaydı. Politika polisten türeyen bir sözcük olarak kentin yönetimini dile getirmek için kullanılmıştır. Politika sadece bizim birbirimizle olan ilişkimizde ortaya çıkan ve ilişkilerimizi düzenleyen bir sözcük değildir. Aynı zamanda hukuksal ve mekânsal bir düzenlemeyi de dile getirmektedir (Becermen, 2015, s. 10).

Öyleyse “kent, sayısız faktörün her gün değişen dinamik hareketini ortak bir paydada buluşturan organik bir kimliğe de sahiptir. Kent denge arayan ve yaratan kuramlarıyla, hak ve ödevlerin uyumuyla, farklı toplumsal kimlikler arasında konsensüse yönelik mekanizmalarıyla neredeyse sakinlerinin tek tek iradi istemlerinden bağımsız olarak da yaşamaya devam eder” (Demirkan, 1996, s. 22). Şehir, insanın, hayatını düzenlemek üzere meydana getirdiği en önemli en büyük fiziki ürünü ve insan hayatını yönlüten, çerçeveyen yapıdır (Cansever, 1996, s. 125).

Bu durumda Yenişehir üzerine bir analiz yapıldığında bir şehir vasfına sahip olup olmadığı sorgulanabilir. Bu konuda yapılmış ayrıntılı bir analize bakmak gerekir:

Bir metropolün toplam büyüklüğü biliniyorsa, biçiminin ne derecede yeterli olduğuna karar vermemizi etkileyen en az üç faktör söz konusudur. Bunlardan ilki hem yapısal yoğunluğun (iskân edilmiş genel arazi ile binanın içindeki yer alanı arasındaki oran) hem de yapısal durumun (eskime ve tamir) derecesi ve izlediği modelle ilgilidir. Yoğunluğun belli bir noktada toplanmışlıktan bunun tam tersi bir yayılmaya ve yapısal durumun da mükemmelden en kötüye kadar uzanan tüm hallerini gösteren bir şema üzerinde, bu unsurlar kolaylıkla belirlenebilir. Yoğunluk ve durum, şehirleşmiş bir bölgenin sahip olduğu fiziki imkânlar için çok önemli bir indeks oluşturacaktır. İkinci faktör ise insanları, kara, demir ve hava yollarını, geçiş sahalarını ve başka her türlü bağlantıyı içeren genel dolaşım imkânlarının tipi, modeli ve kapasitesini ilgilendirir. Dolaşım ve karşılıklı iletişim belki de bir şehrin en önemli işlevleridir. İnsanların bir yerden bir yere rahatça hareket edebilmeleri ise, sağlanması en güç dolaşım şeklidir. Büyük şehirlerde en çabuk aksayan hizmet birimidir bu. Bir şehrin mekânsal modelini oluşturan üçüncü faktör ise, nüfusun geniş ölçeklerde faydalandığı mağaza, fabrika, devlet kurumları

ve bürolar, üniversite, hastane, depo, park, tiyatro ve müze türünden sabit faaliyetlerin konumudur. Şehrin mekânsal modelini bu tip sabit faaliyetlerin konumları ve bunun yanında dolaşım ve fiziki yapıyı işleyen modeller meydana getirir (Lynch, 1996, s. 99).

Öyleyse bir şehrin belirli bazı şartları yerine getirmesi gerekir. Hızlıca gelişen bir şehirde geniş caddelerin olması, bu şartlardan birisidir. Ancak Yenişehir için bunun düşünülmediğini görebilmek gerekir. Eğer bir şehir planı olsaydı veya uygulansaydı dikine gelişen ve kenarlardan şişirilen bir şehrin mutlaka en az bir tane geniş caddesi olurdu. Şuanda şehrin ortasından geçen tek cadde aslında bir kara yolu olarak şehir kurulmadan önce vardı. Demek ki şehir oluşturulduğundan beri tek bir cadde oluşturulmamıştır. Sorunu daha ayrıntılı ele alabilmek ve bu konuda bir analiz yapabilmek için paradoksal bir yöntemle ütopik metinlere başvuracağız. Burada, kaotik bir durumun ütopik bir yaklaşımla izah edilmesi söz konusu edilecektir.

Ütopik metinlerde şehir kavramından nasıl söz edilmiştir? Bu analizle birlikte şehir kavramı üzerinde bazı bilgilere ulaşmak mümkündür. Öncelikle bu konuda Platon'un görüşleri büyük bir öneme sahiptir ve felsefe tarihinde ilk örnek olarak gösterilir. Platon, *Protagoras*'ta mitolojik bir anlatıya dayandırarak şehrin kurulma nedeninin insanların vahşi yaşamdan korunmak için olduğunu öne sürer.

İnsan, tanrısal payını alınca, önce tanrılarla arasındaki yakınlık yüzünden, bütün hayvanlar arasında tanrının varlığına inanan tek tür oldu, tanrılara sunaklar ve heykeller dikti; sonra, çok geçmeden, elindeki bilim sayesinde konuşmayı, eşyaya ad takmayı; ev, giyecek, ayakkabı, yatak yapmayı ve besinlerini topraktan çıkarmayı başardı, insanlar bu kaynaklarla başlangıçta birbirlerinden ayrı yaşıyorlardı, şehirler kurulmamıştı; bu yüzden hep, onlardan daha güçlü olan vahşi hayvanların pençeleri altında can vermekteydiler. Ellerindeki sanatlar yaşamalarına yetiyor, ama hayvanlara karşı savaşta yetersiz kalıyordu; çünkü parçalarından biri de askerlik sanatı olan siyaset sanatına sahip değillerdi henüz. Bunun sonucunda bir araya toplanıp şehirler kurmak, kendilerini güvenlik altına almak istediler (Platon, 2010c: s. 403, 322b).

Görüldüğü üzere Platon, şehrin kurulmasını doğal nedenlere dayandırmaktadır. Benzer bir açıklamanın *Yasalar*'da da (III. Kitap) geçtiği görülmektedir. Büyük kentlere giden yolun ilkin dağın başında tek başına yapılan ve vahşi hayvanlardan korunmayı amaçlayan evlerle başladığı belirtilir (Platon, 2007: s. 125, 681b). Ancak söz konusu nedenlerle birlikte şehrin sürekliliği ve adaletle yönetilmesini önemli görmüş olmalı ki Platon bu konuyu mitolojik açıdan açıklamayı da gerekli görmüştür. O, bu konuda Zeus'un ırkımızın yok olmasından korktuğu için Hermes'i görevlendirmiş olmasından söz eder. Bu görev ise sitelerde insanları dostluk bağlarıyla birbirine bağlamak için doğruluk ve utanmayı bir kural olarak uygulaması gerektiği şeklindedir (Platon, 2010b: s. 125, 322d). Öyleyse bir şehrin belirli ilkelerle yönetilmesi ve bunun da yurttaşlar arasında bölüşürülmesi ve kök salması gerekir. Ancak şehrin imkânları tüm yurttaşlar için eşit şekilde dağıtılmaz ise ortaya çıkacak olan kaostur. Platon'un aktardığı mitolojik anlatıya dikkat kesildiğimizde Hermes'in erdemleri şehirdeki insanlar arasında eşit şekilde bölüşürmesi şart koşulur. Ancak bu sağlanmazsa yani sadece belirli insanlara bu durum dağıtılmak istenirse şehirler ayakta duramayacak hâle gelir (Platon, 2010b: s. 405, 322d).

Platon, erdemli olmanın yanında akla dayalı bir şehir anlayışını *Yasalar*'da savunur: “Yasa koyucu kentlere olabildiğince akli başındalık aşılmalı, budalalığı da olabildiğince uzaklaştırmalıdır (Platon, 2007: s. 125, 681b). Bunun yanında Platon, erdem merkezli şehir anlayışını, burada da, devam ettirir ve “...kent kurma ve yasalarını yapma, insanları erdeme yönelten en iyi araçtır” (Platon, 2007: s. 163, 708d) diyerek rasyonel bir şehir görüşünden yanadır. Platon, aynı zamanda bir nüfus ve yerleşim planı fikrine sahiptir ve bunu *Yasalar* eserinde sunar:

Öyleyse, doğru dağıtım biçimi nedir? Öncelikle halkın nüfusu ne kadar olmalıdır, bunu saptamak gerekir; bundan sonra yurttaşlar kaç sınıfa ayrılacak ve bunlar ne kadar büyük olacak, bu konuda anlaşmak gerek; bu sınıflara toprak ile barınaklar olabildiğince eşit olarak dağıtılmalıdır. Toprağa ve çevredeki kentlere göre ayarlanmadıkça, yeterli nüfus doğru bir şekilde belirlenemez: toprak, ölçülü yaşamak koşuluyla belli sayıda kişiyi besleyecek büyüklükte olmalıdır, daha fazlası gerekli değildir (Platon, 2007: s. 199-200, 737cd).

Platon, bir şehirde barınma ve nüfus işlerini eşitliğe dayalı bir yöntemle ve adalete uygun bir dağıtım yaparak gerçekleştirilmesini önerir. O, tüm bunları matematiksel olarak önümüze serer ve bu konuda bilimsel bir metotla hareket edilmesini savunur:

Uygun bir sayı vermek gerekirse, toprağı işleyecek ve savunacak olan yurttaş sayısı 5040 olsun; toprak ve barınaklar, bir kişiye bir ku'ra payı düşecek biçimde eşit parçalara ayrılmalı. Bu sayıyı önce ikiye, sonra üçe bölelim; nitekim yapısı gereği dörde, beşe ve sırayla ona kadar bölünebilir. Yasa koyan herkesin sayılar hakkında bunların hepsini, hangi sayının bütün kentler için özellikle uygun olduğunu düşünmesi gerekir. Biz, bölün sayısını en fazla olan ve birbirini olabildiğince sırayla izleyen sayıyı alalım. Bir sayı dizisi her amaç için her sayıya bölünebilir; ama 5040 sayısının, savaş için ve barış zamanındaki bütün işler için, anlaşma ve ortaklıklarda, vergi ve ödemelerde birden sona kadar kesintisiz olmak üzere, 59 bölünebilir (Platon, 2007, s. 200, 737e-738b).

Böylelikle Platon, bir şehrin belirli bir nizam içinde kurulması gerektiğini ve bunun da matematikten faydalanmak suretiyle gerçekleştirilmesini öne sürer. Onun temel arzusu adalete uygun bir şehir meydana getirebilmektir. Ancak Platon, sadece bu yönüyle değil, yerleşim düzenine kadar geniş ölçekli bir siyaset teorisi bağlamında şehir üzerine bir araştırma ve analiz yapmıştır.

Platon, şehirlerde adaletsizliğin, düzensizliğin ve ölçsüzlüğün nasıl oluştuğunu *Gorgias*'ta şöyle dile getirir: “Çünkü onlar kenti limanlarla, tersanelerle, surlarla, vergilerle, daha başka şeylerle öylesine doldurdular ki, doğruluk ve ölçülülük için yer bırakmadılar” (Platon, 2010b: s. 127, 518e). Platon, devlet teorisi üzerine kapsamlı araştırmalar yapan bir filozof olarak *Devlet* eserinde şehir ve insan ilişkisinin nasıl olması gerektiğini düzensizlik ve buna bağlı olarak adaletsizlik üzerinden ele almıştır:

-Bir şehirde düzensizlikler, hastalıklar çoğaldı mı, bir sürü mahkemeler, hastaneler açılır. Bir sürü hür insan da bu işlere hevesle atıldı mı, avukatlık ve hekimlik de o şehirde şanlı, şerefli meslekler haline gelir.

-Öyle ya.

-Şehirde, yalnız küçük insanların, işçilerin değil, aydın, yetkin olmakla övünen kimselerin bile hekimleri, yargıçları aramaları, o şehirde, eğitimin bozuk olduğuna en açık bir kanıt değil midir? İnsanın doğruyla eğriyi kendi kendine ayıramayıp, hakeme, yargıca başvurması, adaleti başkalarından beklemesi çirkin bir şey değil midir? (Platon, 2010a: s. 98-99, 405ab).

Görüldüğü üzere Platon, şehri eğrilik ve doğruluk bağlamında ele alır ve şehirdeki sorunların kaynağında adalete uygun olmayan davranış ve işlerde arar. Platon, eğrilik ve adalet karşıtlığından hareketle eğrilik olduğu yerde şehirde, ailede, orduda, ya da başka herhangi bir toplulukta insanların iş göremez hâle geldiğini ve dolayısıyla eğrilik gücünün daima doğruya düşman kesilmesi (Platon, 2010a: s. 36, 352a) şeklinde açıklar. Brun'a göre Platon, sitede dürüst yurttaşların yetişmesine olanak verecek adaleti sağlamak gerektiğine inanmıştır. Platon, yüksek bir diyalektik içinde siteyi idealize ederek adeta bir psiko-sosyoloji oluşturmaya çalışmıştır (Brun, 2007, s. 110). Bundan ötürüdür ki Platon sitedeki adaleti sağlama adına sıkı bir eğitimi gerekli görmüş ve filozofça bir eğitim için önerilerde bulunmuştur. Öyle ki ileride siteyi yönetecek olan gençlere iyi bir eğitim sağlayacak bilimler, Platon tarafından titizlikle irdelenmiştir (Brun, 2007, s. 110). Böylece çok açık bir şekilde Platon, ideal site yönetimi için filozoflara görev verilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Çünkü iyiyi kötüden ayırabilecek olan filozoflar bilime tutkundur, içtendir, ölçülüdür, açgözlü değildir, hafızası kuvvetlidir (Brun, 2007, s. 115). Platon'un şehir üzerine yaptığı analizlerden yola çıkarak denilebilir ki Yenişehir düzenden yoksun bir şekilde büyüyen bir şehirdir. Bu düzensizlik, adaletten uzaklaşmış sonuçlar doğurmaktadır. Çünkü adalet, bir şeyin olması gereken yerde olmasıdır. Platon, adaleti devlet ve buna bağlı olarak devleti oluşturan şehirler için mutlak bir idea olarak düşünmüştür. Ancak Platon, sözü edilen ideayı, pratiğe dökülebilmeyi düşünen ender filozofların başında gelir. Öyleyse düşünmek kadar yapabilmek de büyük bir değere sahiptir ve bu düstur, şehri yönetmek için gereklidir.

Platon'un *Devlet*'i gibi ilk örnek ütopyaların dikkati daha çok ahlaksal değerler iken sonraki ütopyalar ise söz konusu ahlaksal değerleri çoğunlukla ekonomik refahla ilişkilendirmiştir (Meyerson 1996, s. 116). Öyleyse şehir yapılanması gelişen dünyanın insanlara sunduğu ekonomik standartların tercih edilmesiyle de ilişkilidir. Ancak, baskın bir şekilde, Platon'un yanı sıra Farabî, Thomas More ve Campanella'nın şehir tasvirleri erdeme dayalı bir eksen bağlamında ele alınmıştır. Bu metinlerde, şehir bir düzene ve buna bağlı olarak yaşanılır ortama sahiptir. Bu metinlerden biri de siyaset ve şehir üzerine önemli görüşlere sahip olan Farabî'nin (871 veya 872-950) *El-Medinetü'l-Fazıla* başlıklı eseridir. Farabî, şehir ve şehir türleri üzerine görüşlerini açık bir şekilde ortaya koyar ve onun açısından şehir, sıhhatli bir bedene benzer. Bedende nasıl ki tüm organlar birbirine bağlı ise şehir de öyledir (Farabî, 2001, s. 80). O, bir şehri fazıl (erdemli) olarak görürken erdemden uzaklaşmış olan şehirleri ise cahil, fasık, değişmiş ve şaşkın şehir olarak tanımlar (Farabî, 2001, s. 90). Farabî'nin şehir yorumunu dikkate aldığımızda Yenişehir'i bozuk bir şehir kategorisine almamız mümkün hale gelir. Söz konusu bozukluk gözle görülür bir şekildedir.

Ütopik metinlerin içinde, şüphesiz, en çarpıcı olanı Thomas More'un (1478-1535) *Utopia* başlıklı eseridir. More, bu eserle gelecekte Avrupa'nın şehir ve yönetim şekline büyük etkiler bırakacak bir eser yazmıştır. Utopia ülkesinde 54 şehir vardır ve her şehir aynı plan dâhilinde kurulmuştur (More, 2000, s. 92). More, Utopia ülkesindeki bir şehrin nasıl olması gerektiğini şöyle tarif eder: "Sokaklar ve meydanlar, hem ulaştırmayı kolaylaştıracak, hem de rüzgârdan korunacak biçimde düzenlenmiştir. Evlerin rahatlığına diyecek yoktur, hepsi temiz ve güzeldir. Sokaklar boyunca, karşılıklı ve yan yana uzanırlar. Evlerin arkasında, geniş bahçeler vardır. Her evin bir kapısı sokağa, bir kapısı bahçeye açılır" (More, 2000, s. 94). Buradan anlaşılmaktadır ki şehirde bahçe her zaman büyük değer görmüştür. Öyle ki Utopia adasında şehirli

bahçelerine büyük bir önem verip üzümler, meyveler, çiçekler ve her türlü bitkileri yetiştirirler. Bunun için en güzel ve daha çok bahçeyi yapmayı teşvik etme amacıyla yarışmalar düzenlenir (More, 2000, s. 95). Böylece şehrin daha çok yeşil alana kavuşturulması hedeflenir. Çünkü tek başına binaların veya evlerin olması insanın mutlu olması için yeterli değildir. Bu konuda Heidegger'e göre "...oturma yerine ancak "inşâ etmek"le ulaşıyoruz. İnşa etmek amaç olarak oturma yerini ediniyor, bu arada, her yapı oturma yeri değildir. Bir köprü, bir havaalanı salonu, bir stadyum ya da bir elektrik santrali birer yapıdır, oturma yeri değil; aynı biçimde bir gar ya da bir otoyol, bir baraj, bir market salonu için de böyledir. Bununla beraber bu yapılar oturma yerimizin alanına girer; bu, söz konusu yapıları aşan ve evle de sınırlı olmayan bir alandır" (Heidegger, 1996, s. 67).

More ve ütöpik şehrine dönecek olursak onun da tıpkı Platon gibi şehir planında matematikten yararlandığı görülmektedir: "Her şehir, dört eşit bölge ya da mahalleyle bölünmüştür. Her mahallenin ortasında, içinde her çeşit eşya bulunan bir pazar yeri vardır" (More, 2000, s. 100). More'un ütopyasına bakıldığında anlaşılması gereken ise şehirlerin bir plan olmaksızın kurulmaması gerektiğidir. Her şehir öncesinde bir planı ve düzeni olan bir şehir olmalıdır. Bu arzu sadece More'un *Ütopya*'sında değil Campanella'nın *Güneş Ülkesi*'nde de belirtilen önemli bir husustur.

Güneş Ülkesi eserinde Tommaso Campanella (1568-1639) öncekilerin devlet ve şehir ütopyalarını takip eder. *Güneş Ülkesi*'ndeki şehir şöyle anlatılır:

Göz alabildiğine uzanan düzlüğün ortasında, kentin büyük bir bölümünün kat kat yerleştiği ihtişamlı bir tepe yükseliyor. Kenti oluşturan çok sayıdaki çember, dağın eteklerinden açılarak uzak mesafelere yayılıyor; öyle ki kentin çapı iki mili buluyor, çevresi ise yedi milden daha büyük. Ayrıca bir tepenin etrafına yayıldığı için, bu konumuyla, düzlükte kurulmuş olsa kaplayacağından çok daha fazla yer kaplıyor Kent, her biri adını yedi ayrı gezegenden alan yedi büyük çembere bölünmüş. Birinden ötekine, dört yöne bakan dört yoldan ve dört kapıdan ulaşıyor (Campanella, 2004, s. 25-26).

Campanella de şehirlerin düzenini tıpkı Platon ve More gibi matematik ve geometriden yararlanarak tasarlamıştır. Şehrin düzeni olmazsa insanlar mutlu olamaz. Bu itibarla ölçü ve nizamı ortaya koyan matematiksel uyumun Yenişehir'de uygulanmadığını belirtmek mümkündür. Sokakların ve kaldırımların ölçsüz bir şekilde olması, bunun en açık göstergesidir. Şehrin ölçülü bir şekilde kurulması düşüncesinin Francis Bacon (1561-1626) tarafından *Yeni Atlantis*'te tasarlandığını ifade etmek mümkündür: "Caddeler öyle iyi düzenlenmişti ki, geniş ara yollara yayılıyor, hiçbir yerde önu kapanmıyordu" (Bacon, 2021, s. 82). Bu düzen, tam olarak, Yenişehir'de olması gereken ama yapılmayan bir gerçeği ortaya koymaktadır.

Ütöpik metinlerdeki ideal veya özlem duyulan şehir analizlerini inceledik. Şimdi de dispotik şehir üzerine yapılan bir metni analiz edebiliriz. Zira çalışmamızın odağında olan Yenişehir, övünülecek bir yapı veya bir esere sahip olmayan ve bu yönüyle kendine has bir geçmişi veya tarihi bulunmayan bir örnektir. Bunun için Goerge Orwell'in *1984* romanındaki şehir üzerine yapılan değerlendirmelere bakmak gerekir. Zira romanda sözü edilen şehir, tüm renklerini ve ruhunu kaybetmiş olup bir hikâyeye sahip değildir. Öyleyse şehir, bir hikâyeye sahip olmadığında kültürel değerini de kaybeder. Hikâyeden yoksunluk, insan ve şehrin ortak yazgısı olduğu açıktır (Yıldırım, 2019, s. 162). Şehrin hikâyesinin olmaması bir amacının da olmaması anlamına gelir. Orwell'in sözünü ettiği şehir çok katlı, karanlık ve beton blokların iç içe geçtiği kasvetli

bir şehir olup geçmişe ait hatırlamayı zorlaştıran ve art arda sıralanmış bitişik apartmanlardan oluşmuştur (Orwell, 1960, s. 7). Romanın kahramanlarından Winston, şehir ile kolektif bir bağ kuramaz. Çünkü şehrin dokusunda meydana gelen değişim bir bellek sorununa dönüşür (Yıldırım, 2019, s. 162). Bu yönüyle Yenişehir, tıpkı dispotik şehir tasvirinde olduğu gibi, bir şehir hafızasını oluşturmaya müsait değildir. Şehrin bir hikâyesinin olmaması aslında onun bir söyleme sahip olmadığını da ortaya koyar. Çünkü şehir birçok açıdan kendini ifade eder. Dolayısıyla şehrin var olmasında “anlatı ya da efsane burada kurucu bir rol üstlenir. Şehre dair oluşturabilecek imgeler bütünü anlatı yoluyla da inşa olurken, şehrin ne’liği ve nasıl’lığını belirleyen önemli bir veri halini alır” (Taşar, 2021 s. 52). “Şehir bütüncül değerlendirildiğinde anlam ve değer ilişkisi içerir. İnsanların herhangi bir şehir söylendiğinde zihinlerinde kavramsallaşan şey, o şehirle bütünleşen toplam değer yargısına atıf yapar” (Akyüz, 2024, s. 460). Öyleyse yeni Mardin, yerel belleğe sahip olmaktan uzak bir şehirdir. Bunun başka bir ifadesi ise kentin tipolojisinin kendine özgü bir yaşam biçimini yansıtmadığı şeklindedir (Kalak ve Bakar, 2021, s. 82).

Dispotik metinlerden sonra şehir üzerine güncel yorumlara da yer vererek Yenişehir üzerine değerlendirmelerde bulunmak gerekir. Modern dünyada şehirleşme veya şehir söz konusu edildiğinde ütopya yerine şehir planı devreye girer. Genel olarak “planlama, aydınlanma düşüncesinin bir ürünüdür. Aydınlanma ise aklın yol göstericiliğine, toplumun bilimsel bilgiyle kavranabileceğine ve bu bilimsel bilgiye dayanarak daha mutlu ve gelişmiş bir toplum kurulabileceğine inanmaktadır” (Olgun, 2010, s. 99). Bu doğrultuda ütopya ve şehir planı arasında da bir karşılaştırma yapmaya ihtiyaç vardır. Aslında, her şehir planı aynı zamanda potansiyel bir ütopya içerir ve hatta ütopyanın kendisidir. “Ütopya gibi planlama da, her şeyin gelecekteki arzularını durumunu sergiler. Ama ütopyanın tersine, planlama, bu arzuların geleceğe ulaşmanın araçlarını, özellikleriyle birlikte belirler” (Meyerson, 1996, s. 122). Ütopyalar ileride gerçekleştirilmesi istenen şehrin yaşam koşullarını içeren bir özlemi ifade eder ve hem felsefi hem de edebî önü olan açık metinlerdir. Şehir planı ise doğrudan somut bir şehir için hazırlanır. Bu minvalde modern planlamanın ilk örneği Baron Haussmann tarafından yapılan Paris’in modernizasyonu ile gerçekleştirilen büyük planlama operasyonudur (Olgun, 2010, s. 101). Bu doğrultuda “kent planlaması, gelecekle uğraştığı ölçüde, hem sorunlar ya da değerlerdeki yeniliklerle, hem de araçlar ya da eylem yollarındaki yeniliklerle uğraşmak zorundadır” (Meyerson, 1996, s. 122). Daha geniş ölçekli bir analize bakarak kent planlaması ve ütopya arasındaki ilişkiye odaklanmak gerekir:

Kent planlamasıyla ilgili bilimsel yayınlar, amaçlarından ve uzmanlık alanlarından birinin, topluluklar için uzun vadeli, geniş kapsamlı planlar hazırlamak olduğunu ileri sürüyor. Bununla birlikte, uygulamada kent planlaması ya araçları göz ardı etti (ama temel değişiklik önerileri getirmeden), ya da araçlarının etkinliğine öylesine yoğunlaştı ki sonuçları dışarıda bıraktı. Kent planlaması, kendi kuramını aydınlığa kavuşturur ve yöntembilimini keskinleştirirken, şu anda ideolojisinde kalıntı hâlinde bulunan ütopya öğelerinden vazgeçmek ya da bunlara yaslanmak arasında bir seçme yapmakla karşı karşıya kalacaktır. Bence kent planlamacıları, toplumu, alışılagelmiş düzgü koyucu mercaklerden bakıldığında görüleceği biçimde gösterirken, ütopya formüleştirmelerin değerini de kavramak zorunda kalacaklardır (Meyerson, 1996, s. 115-116).

Öyleyse kent planlamacıları, aynı zamanda ütopist bir bakış açısına da sahip olmalıdır. Ütopyalardaki zorlayıcı koşulların peşine düşen cesur bir karaktere bürünmek gerekirse,

şehir planlamacısı bunu da tercih etmeli ve yapmaktan çekinmemelidir. Ancak şehir planlacısının sorumluluğu ile ütopya yazarının sorumlulukları arasında bazı farklar vardır. “Ütopya, gelecekte arzulanır olan bir durumun özelliklerini belirler ama bu duruma ulaşmak için gerekli olan yolları ayrıntılı olarak belirlemez. Kent planlaması, hem gerçekte arzulanır bir durumun, hem de bu duruma ulaşmak için gerekli araçların özelliklerini betimlemekle yükümlüdür” (Meyerson, 1996, s. 115). Buna göre şehir planlacısı modern dünyanın içinden gelen biri olarak ütopya metinlerinde rastlanmayan devasa sorunlarla boğuşmak zorundadır. “Modernistleri daha önceki ütopyistlerden ayıran fark, bu tahayyülü pratiğe dökebilecek araçlara, modern planlama düşüncesine ve bunu gerçekleştirebilecek tekniğe sahip olmaları...” (Olgun, 2010, s. 100) olarak gösterilebilir Zira modern zamanlarda şehir sadece yaşanılan bir yer değil, tam anlamıyla, finansal çıkarlar için tüketilen bir meta hâline getirilmiştir.

David Harvey’den aktarılan bakış açısına göre finansal dolaşıma dayalı neoliberalizmin öngördüğü şehir, bir toprak rantına dönüştürülmüş durumdadır. Şehirler, arsa spekülasyonu, inşaat ve emlak gibi tümüyle ticari bir sermaye birikim aracına dönüştürülmüştür. Bunun bir diğer anlamı ise “imar edilmiş çevre”dir (Koçal, 2018, s. 217). Mardin’in yeni yapılanması Harvey’in tanımına uymaktadır. Şehir adeta toprak ve arsa ticaretine dönüştürülmüş bir pazarı andırmaktadır. Bu bağlamda şehrin gelişimi, ticaret pazarı tarafından yönetilmektedir. Bir şehri sadece inşaat alanından ibaret görmek, o şehir için yeterli olur mu? Castelle’den aktarıldığına göre şehri yalnızca coğrafyanın ve yapıların basit bir düzenlemesi olarak görmemek gerekir. Şehir, insanların üretim tüketim faaliyetlerinin ve de dolayısıyla toplumsal ilişkilerinin mekânsal ifadesidir (Koçal, 2018, s. 218). Dolayısıyla bir şehri şehir yapan, yalnız evler değildir. Şehir, içinde barındığı yapıları birbirine bağlayan ulaşımdan alt yapıya; sosyal donanım sistemlerinden tüm şehri organize eden kuruluşlara değin bir bütünlüktür (Cansever, 1996, s. 126). Ancak bir kentin yapılanma işi, sadece tek bir yönde olursa bazı güçlü önlemler gerektirir. Çünkü yeni kurulan büyük bir mahallede, oturulacak yer ve iş yerlerinin hızlı büyümesi söz konusudur (Shaukland, 1996, s. 34). Ancak bu hızlı büyüme bir yanılısamadır ve bu yanılısamının içeriğinde çevre düzenlemesi, alt yapı ve ulaşım hizmetlerinin geri planda bırakılması vardır. Yenişehir’de yaşanan durum, tam olarak bu yöndedir. Binayı inşa etmek, en büyük başarı olarak görülüp çevredeki diğer etmenler dikkate alınmazsa şehir olmanın gerekleri olan birçok unsur göz ardı etmekle sonuçlanır. Bir görüşe göre yıkım iştahlısı ve rant peşinde koşanların gözünde, kent bir çeşit asfalt artı beton ormanı demektir. Böylelikle burada ne tarihe, ne yeşile, ne zorunlu ortak yaşam alanlarına, ne suya ve ne de havaya yer verilir (Kökden, 1996, s. 38).

Mardin’in mevcut durumunu anlayabilmek için şehir bütünlüğü ve sistemi üzerine yapılan analizlere başvurmak zorundayız. Bunlardan biri de Begel tarafından yapılan modern kentin sınıf yapısıyla ilişkili bir yorumdur. Buna göre kentlerdeki oluşum hukukî olmaktan çok grup prestijine dayalı olup statü ve ekonomik koşullar belirleyici bir rol üstlenir. Bu ise, önceden tespit edilemeyen bazı gerilimler oluşturmaktadır (Begel, 1996, s. 14). Bu anlayış ise kenti yaşayan bir organizma olarak görmeyen insanların kurasız birlikteliğidir. Kentlerimizin “gerçek” kentlerle uzaktan yakından bir benzerliğinin olmaması da bu yüzdendir (Demirkan, 1996, s. 22). Öyleyse Mardin’deki düzensizlik sadece bir alanla veya bir konuyla sınırlı olmayıp statülerle ilişkili bir durumdan da kaynaklanır. Prestij ve baskın kimliklerin yön verdiği bu ilişkiler ağında yeni yerleşim alanlarının kaderi belirlenmiştir. Bu durum nasıl izah edilebilir? Şehir ve toplum ilişkisini analiz eden şöyle bir yoruma bakmak gerekir: “Keremeti kendinden

menkul bazı “şahsiyetlerin” toplumun diğer bölümünü idari önlemlerle, şantaj ve yaptırımlarla, ya da arsız rüşvet ve yolsuzluk imkânlarıyla “yönettiği değil, idare ettiği” toplumlarda, çoğulculuğa, özgürlüğe ve faktörlerin konsensüsüne dayalı kent kültürünün ortaya çıkması anlamsız bir beklentidir” (Demirkan, 1996, s. 22). Bu tespit, doğrudan şehir ve şehrin unsurlarını belirlemeyle ilişkilidir. Bir diğer şehir yorumu ise Saarinen’in *The City* adlı eserinden aktarılır. Buna göre bir şehir, içinde yaşayan insanların amaçlarının ve tutkularının okunacağı açık bir kitap gibidir. Eğer şehir düzensiz bir şekilde inşa edilirse, yaşayanların da bunu otomatik olarak yansıtması kaçınılmazdır. Bu nedenle şehre düzen getiren düşüncenin her zaman en şerefli yerde duracağı açıktır (Saarinen’den akt. Aktaş ve Yirmibeşoğlu, 2023, s. 7)

Şehirler aynı zamanda tarihî ve toplumsal bir misyon taşır. Bu itibarla şehrin geçmiş ve gelecek arasında bir köprü görevi görmesi gerekir. Bu bağlamda kentler veya binalar bu bağlantıyı sağlar ve yeni kentsel gelişmenin giderek standartlaştığı, şahsiyetsizleştiği bir çağda bunlar, bir kentin öbür kentten farklı oluşumuyla hemen ayırt edilir. O halde eski binaları olmayan bir kentte yeterince şahsiyet de yoktur. Şahsiyet yoksunluğu yeni oluşan kentlerin derlerinden biridir (Shaukland, 1996, s. 24). Mardin’in yeni yerleşimlerinden biri olan Yenişehir’de inşa edilen hangi bina tarihe tanıklık edebilir? Bu konuda Türkiye’de, aynı mevzuat ve ilgili yönetmeliklerce tariflenen ve tip olarak uygulanan imar planlarının bir ürünü olarak ortaya çıkan yeni yerleşimlerde katılımcı, kültürel yapı, iklim koşulları, yer şekli, sürdürülebilirlik vb. tasarım değişkenlerinin dikkate alınmadığı belirtilmiştir. Bu nedenle, aralarında toplu konut uygulamalarının da olduğu bu tip yerleşimlerde o yöreye ait yerel izlere rastlamak ve herhangi bir yerel kimlik algısı oluşturmak mümkün görünmemektedir. Yenişehir’deki yerleşimin de sözü edilen planlama mantığıyla ortaya çıktığı belirtilmiştir (Karagülle, 2009, s. 276). Oysaki mimari ve tarihi geçmişe sahip bir şehir olarak Mardin’in bu kimliksiz ve yerel kültürden uzak yapılaşmaya imkân vermemesi gerekiyordu. Zira “...mimarlık insanlığın büyük kitabıydı, insanın güç açısından olsun türlü gelişme durumlarında başlıca anlatıydı” (Hugo, 1996, s. 64). Böylece yeni yerleşim yerinin geleceğe aktaracağı *taştan bir kitabı* yoktur. Eski şehirdeki mimari, mimetik bir şekilde, betondan olsa bile, yaşatılması gerekmez miydi? Ancak bu durum tek bir eser bile olsa göz önünde tutulmuş ve gerçekleştirilmiş değildir. O halde beton yapılmış olsa dahi eserler neden yapılmadı? Her dönem, kendi malzeme, teknoloji ve bilgi olanakları ile mekân üretirken Yenişehir’de ise neden bu kadar planlama bilgisi, uzmanı ve yönetmeliğine rağmen plansız bir şehirleşmeye gidildi? Bu soruların peşine düşmek gerekir, ancak sonuç gayet ortadır: Şehir çıkar ilişkileri doğrultusunda oluşturulmuştur. O halde eski yapıların kültürel değerinin oluşturduğu atmosfer hızlıca yok edilirken ortaya çarpık bir kentleşme de çıkarmıştır. Cansever, Cengiz Han’dan ve Hülagü’dan örnek vererek onların şehre nasıl düşmanlık beslediklerinden söz eder: Buna göre Cengiz Han, Asya’nın kalıcı yapılarını yok etmeyi bir vazife olarak görürken, Hülagü ise Halife Mansur’un dairevi planlı Bağdat’ını yıkmaya çalışmıştır (Cansever, 1996, s.126). Bugün şehri yaşanmaz hâle getiren irade ve koşullar için Cengiz Han’a veya Hülagü’ya gerek yoktur. Bir şehrin en büyük düşmanı plansız bir şehir politikasına sahip olunmasıdır. Bir şehir varsa gelecekteki gelişimi ve genişlemesini içeren mutlak bir planı da olmalıdır. Geleceğe hitap eden bir şehir kuşaklar arasında da bir bağlantıyı sağlayacak olan yapıların olmasına bağlıdır:

Her kuşakta, kişilik ifade eden bir geçmiş öteki geçmişlerle arasında bir iletişim çizgisi taşır; yaşayan kuşak, ölmüş kuşak, ileride doğacak kuşak arasında iletişim vardır; bu geçmiş deneyimlere alıntı sağlar. İnsanın nasıl uygar bir çevre yarattığını

anlatır; bu o kişi için tarihî bir keyif-deposu ve sonsuz keyif-kaynağıdır. Kabul edilmesi, tadili, dışlanması, yeniden yorumlanması veya yeniden keşfi gereken bir kültürdür. Geçmiş olmayan bir ülkede kısır bir kıtanın boşluğu vardır; eski binalardan yoksun bir kentse anılardan yoksun bir adam gibidir (Shaukland, 1996, s. 25).

Görüldüğü üzere bir şehrin yeni yerleşim yerlerinin tarihe tanıklık edecek ve bu yönde kendisini ifade edebilecek bir karaktere sahip olması gerekir. Bunun olmaması veya bunun olmamasına imkân tanınması, olmaması kadar şaşırtıcı ve acı vericidir. “Oysa ne pahasına olursa olsun, doğanın doğal dokusu gibi kentlerin eski dokusunun da korunması gerekir. Çünkü tarihsel kent dokusu, o toplumun kültür mirasının önemli bir bileşeni demektir. Yıkılan, yok edilen her parçayla, insanlığın kültür mirası biraz daha yoksullaşmaktadır. Böylece geçmiş hızla unutulmakta, gelecek belirsizleşmekte”dir (Kökden, 1996, s. 38). Bugün Mardin’in tarihî dokusunun olmayabileceğini varsayalım. Yenişehir hangi farkıyla öne çıkar ve hangi kültürel özelliğiyle var olur? Mardin diye bir şehir olur mu? Birçok açıdan kötü bir şekilde kurulmuş ve inşa edilmiş bir yerleşim yeri kendisi ve kendisinin dışındaki dünyaya ne vadedebilir? Bu soruyu cevaplamak hem çok zor hem çok kolaydır. Kolay olanı doğrudan “hiçbir şey”dir. Zor olanı ise düşündürücü ve kaygı vericidir. Çünkü bir “kent yaşamının gelişmesiyle birlikte, önemleri/çeşitleri/sayıları artan yapılar ortaya çıkmaya başlar: hanlar, hamamlar, bedestenler gibi” (Kökden, 1996, s. 41). Ancak Yenişehir, bunlardan hiçbiri olmayan bir yerleşim yeridir ve dikey inşaatın etkin ve değer kazandığı bir blok şehir hâline getirilmiştir. Bir yandan önü alınamayan istekler diğer yandan tarihî bir geçmişe sahip şehir mirası çatışma içindedir. Tercihler isteklerin baskın ve ezici galibiyetiyle sonuçlanmaktadır:

Bugün en büyük ve en yaygın tehdit modern yaşamın getirdiği isteklerden kaynaklanıyor; nüfus konusunda baskılar, refah düzeyinin giderek artması, kamu hizmetleri, özel spekülasyon ve hepsinden çok motorlu araçlar gibi. Değişim için yapılan baskılardan çoğu şehrin kendi içinden, özünden geliyor. Yeni oluşan aileler konut ve iş istiyorlar. Anne-babalarının bir vakitler sahip olduğu ve pek de hoşnut kaldığı yaşam standardından daha yüksek yaşam standardı bekliyorlar; daha yüksek ücret, daha iyi konut, kamu hizmetlerinin evlerinin kapısına getirilmesi gibi (Shaukland, 1996, s. 25).

Pasajda ifade edilenlerden yola çıkarak şöyle bir yorum yapmak mümkündür: Mardin’de modern yaşam geleneksel yaşam karşısında muazzam bir zafer elde etmiş gibi görünüyor. Tarihî yerleşim yeri sadece turistlerin ilgisini çeken bir cazibeyle öne çıkarılmakta iken kültürel belirginlik gerçek yaşamda çok az yaşatılmaktadır. Bu konuda Helle’ye göre:

Bir kentlinin kendini kentle özdeşleştirememesi çoğu kez sembolik ilişkinin eksikliğinden kaynaklanan bir olgudur. Gündelik Almandada yerleşmiş bir tanımlama vardır: bir yapının ya atmosferi vardır ya da yoktur. Ancak elle tutulamayanın gözle görünür kılınması, özdeşleşmenin ve anlam içeriğinin sembolik olarak temsil edilmesi, bu tür bir atmosferi yaşanır kılar ve katılan insan için komplike olanı azaltarak onun kendini yapı ya bağlanmış hissetmesini sağlar ve tanıdık bir duyguya eve dönmesini gerçekleştirir (Helle, 1996, s. 77-78).

Bu durumda Mardin’de olan biten tam olarak yeni yaşam için oluşturulan tercihlerin içinden çıkılması bir hayli zor olan kaotik bir şehir inşa edilmiş olmasıdır. Burada manevi bir atmosferi ortaya çıkarabilecek bir yapılanmaya yer yoktur. “...tarihsel bir yapının, mimari bir süsün ya da bütünün, bir kitabenin, bir mezar taşının ender bir el

yazmasının, konuşulan dilin, renklerin, sokak isimlerinin, dahası bu isimlerin doğru yazılışının bile ortadan kalkması nereye kadar sürecek?” (Kökden 1996, s. 42).

Oluşturulan kaos ve bu kaosunun devam edeceği kesin olmasından ötürü oluşan belirsizliklerin baskın hâle gelmesi söz konusudur. “Kentlerde, olsa olsa, ekilen bakılan yapay düzenli çim alanlarına yer var. Yeşil fişkırın yaylalarsa, kentin henüz umursamadığı uzaklarda, talihimiz varsa daha nice umursamayacağı uzaklarda” (Uygur, 1996, s. 134). Öyle görünüyor ki yapay unsurlarla doldurulmuş bir şehrin doğal bir yönü de kalmamıştır. O zaman okullarda çocuklardan doğayı sevmeye konusunda bir şey istemek ne derece doğrudur? Çünkü Mardin’de doğal bir alan neredeyse kalmayacak şekilde bir yapay büyüme ile karşı karşıyadır. O halde Yenişehir, Cansever’in “kendini yiye yiye genişleyen, doymak nedir bilmeyen bir tutkuyla kendini yedikçe taşıp çevreye sıçrayan...” (Uygur, 1996, s. 134) şehir tabirine uymaktadır.

2. Sonuç: Tespit ve Öneriler

Ütopik bir metinde şehir, adalet üzerine tesis edilir ve bu doğrultuda şehir de insanlara adaletli bir ortam sunar. Evler, sokaklar, meydanlar vs. belirli bir nizamla göre yapılır ve bunun için rasyonel-matematiksel ölçülere başvurulur. Platon’dan başlayıp Farabi ile devam eden bu gelenek modern çağlara kadar devam etmiş ve insanlar mutlu, adaletli ve ölçülü bir şehir tasarısını düşlemişlerdir. Bu belirli bir sistemi ve işleyişi olan ideal bir şehirdir. Buna karşın her ütopik düşüncenin karşıtının da oluşması kaçınılmazdır ve bunun da distopik olduğu açıktır. Distopik bir metinde ise şehir genel tabloya uyan bir anlatımla karmaşık ve adaletsiz bir şekildedir. Bunun adı kaos olup somut haliyle sokaklara, binalara, kısacası her yere yayılmıştır. Öyleyse dispotik bir şehir savaştan çıkmış gibidir ve insanlar her açıdan zor şartlarda yaşamaktadır. Ancak savaştan çıkmasına gerek olmadan da şehirler kaosu yaşayabilir. Bu da bir şehir planı olmadan inşa edilen bir şehirdir. Modern çağlarda sorunların çok çeşitli hale gelmesinden ötürü bir plana sahip olmaksızın yapılaşan her şehir dispotik bir şehir olmaktan kurtulamaz. Dolayısıyla bu çalışma, ütopik ve dispotik bir karşıtlıktan yararlanarak bir şehir politikası ve planı olmayan Mardin Yenişehir üzerine güncel bir değerlendirme yapmayı amaç edinmiştir.

Eski veya antik bir geçmişe dayanan şehirlerle bu şehirlerin etrafına kurulan yeni yerleşim yerlerinin bir bağı olması gerekir. Aksi halde aynı isimle anılması ne derece doğrudur? Eski şehrin öne çıkardığı şehir yapısını ve kültürünün izinden gidebilecek projeleri üretebildiğimiz takdirde başarılı olabiliriz. Bu bağlamda yeni yerleşim planını yaparken belirli bir şablon doğrultusunda şehir kurulmalıdır. Bunun için özel ve bilimsel bir kurul oluşturulmalıdır. Nasıl ki Bacon’ın *Yeni Atlantisi*’nde düzeni sağlayan bilim kurulu tarafından şehir düzenlenmişse, Yenişehir’de de öyle bir sistem gereklidir. Bu konuda, şehrin kurulması için gerekli olan faktörleri dikkate alarak bir planlama yapılması şarttır. Ancak daha önce de ifade edildiği gibi otuz yıl önce bu planlama yapılmadığı için Yenişehir için planlı bir şehircilikten söz etmek zordur. O halde neler yapılmadı ve bundan sonra neler yapılmalı sorularını tek bir noktada birleştirmiş oluyoruz. Sözü edilen ilk faktörlerden biri fiziksel olanıdır. “Şehirciliğin ve planlamanın dayanması gereken önemli faktörlerden biri fiziksel faktörlerdir ve sadece topoğrafya ile sınırlı değil, bölgenin coğrafi konumu, jeolojik yapısı, hidrolojik yapısı, iklim özellikleri vb. gibi tüm doğal kaynakları da içermektedir” (Aktaş ve Yirmibeşoğlu, 2023, s. 7). Tüm bu faktörlerin ideal bir şehir kurmak için gerekli olduğu çok açıktır. Mardin’in jeolojik yapısı dikkate alınmadan bir planlama yapılması son derece sorun teşkil eden

bir yaklaşımdır. Bir diğer faktörü ise sosyal faktörler olup nüfus artışı, nüfus yoğunluğu, halkın eğilimleri, gelenekleri, alışkanlıkları, inançları gibi konulardan oluşmaktadır (Aktaş ve Yirmibeşoğlu, 2023, s. 7). Bu faktörün de Yenişehir’de uygulanmadığını belirtmek gerekir. Bir şehrin planında olması gereken bir diğer faktör ise ekonomik faktörlerdir. Planlamadaki imar çalışmalarının ticaretin gelişmesi, gıda maddelerinin dağıtımını, sanayinin verdiği yararlar ve zararlar, ulaşım, ticaret alanının sınırlandırılması, sanayi bölgesinin seçimi, konutların yerleştirilmesi, şehir merkezine olan uzaklıkların saptanması vb. birçok konu ekonomik faktörlere girer (Aktaş ve Yirmibeşoğlu, 2023, s. 7). Yenişehir’deki bu planlamanın yapılmadığı, konutların yerleştirilmesinden şehir merkezindeki olası yoğunluğun dikkate alınmamasına kadar, bu durum, görülebilir. Şehir planlaması için mali faktörler ise yeşil alanların, çocuk bahçelerinin inşası, ulaşım sıkıntılarının giderilmesi gibi konuları içerirken teknik faktörler de şehir merkezi ve sanayi bölgesi arasında kolay, hızlı ve ekonomik ulaşım bağlantıları ve kanalizasyon şebekesinin inşası gibi konuları kapsar. Bir diğer önemli faktör ise tarihsel olup şehirlerin yaşayan varlıklar olduğu bilinci ve sürekli bir değişim içerisinde olmalarından kaynaklanan nedenleri dikkate alır. Buna göre zamanla şehirlerde eskimeler yaşanmakta ve bu doğrultuda hareket edilmesi gerekir. Şehrin oluşmasında önem arz eden bir başka faktör ise hukuki faktörler olup şehirciliğin yönetmeliklere, tüzüklere, kanunlara uygun olmasını zorunlu kılar. Dolayısıyla şehir için iyi bir planlamanın temeli hukuka uygunluktan geçer. Son olarak estetik faktörlere değinmek gerekir ki şehircilikte insanlara güzel bir çevre ve güzel binalar sunmak güzel bir yaşama imkânı sağlar. (Aktaş ve Yirmibeşoğlu, 2023, s. 7).

Yukarıda belirtilen şehir planlamasındaki faktörler doğrultusunda Yenişehir’de evler, caddeler, iş yerleri, parklar ve diğer tüm yapıların belirli bir ilke ve kural doğrultusunda düzenlenmediğini ifade etmek mümkündür. Bu konuda yapılmış olan bir analize göre hızlı artan nüfus yoğunluğuna karşı zor bir zanaat olan taş işçiliği yetersiz kalmasından ötürü yeni ve hızlı bir yapım tekniğini olan betonarme yapılaşmaya neden olmuştur. Bu durumda yeni Mardin’de hızlı bir büyüme sağlanmış olmasına rağmen kent planlama düzenlemelerinde bir gelişme veya benzer bir hızlilik ortaya çıkmamıştır. Böylece mekânsal yapının toplumsal yapı üzerine bıraktığı olumsuz etkiler açık biçimde görünür olmuştur (Kalak ve Bakar, 2021, s. 76). Antik çağlardan beri şehrin bir düzene sahip olması gerektiği düşüncesi, 21.yüzyılda Mardin’de dikkate değer olarak görülmemiştir. Platon’un “...bütün evler bir örnek, düzenli ve korumaya uygun olarak sokaklara sıralansın; kentin bir tek ev gibi görünmesi...” (Platon, 2007: s. 249, 779b) ve “kentlerde özel ev yaşamı doğru düzenlenmiş değilse, kamu yaşamının çıkarılan yasalarla bir temele oturacağını sanmak boşunadır” (Platon, 2007: s. 261, 790b) ifadelerine bakılırsa konu daha açık bir şekilde anlaşılabilir. Her ne kadar Platon’un bu tespiti evlerin inşasında tek tipleşmeyi öneriyor olsa da bir düzen ve en nihayetinde eşitliği ve adaleti sağlamak amacı taşır. Şehir, dağınık olan ve adaletsizliğe meyilli olan insanın bir düzen içinde yaşamasına olanak tanır. İnsan şehri kurar, şehir de insanı korur. Şehir, bu anlamda kutsal bir anlama sahiptir. Örneğin Antik Yunan’da şehir tanrısal bir değere sahiptir. Her şehrin bir tanrısının olması bu değeri ortaya koyar. “Polis, fiziksel kuruluşuyla tanrılara has kılındığı gibi polislin uyguladığı yasalar da tanrılara has kılınmıştır. Yunan polisleri hem fiziksel kuruluşlarında hem de yasalarında metafizik bağlamda tanrılarla ilintilidir” (Akyüz, 2024, s. 470). O halde şehir, insan yaşamı için çok şeye tekabül eder ve kendi içinde etkili bir değere sahiptir.

Yenişehir’de düzene itibar edilmemesi şehrin değerini ve anlamını ortadan kaldırmıştır. Bu, maddi karşılığı olmayan bir değerdir ve bu değer korunması için yapılmış bazı çalışmalara atıfta bulunmak gerekir. Örneğin 2005 yılında Marev ve Çekül tarafından gerçekleştirilen Mardin Yol Haritası başlığıyla bir rapor hazırlanmış ve Mardin’in yeni yerleşim alanları üzerine bazı önerilerde bulunulmuştur. Burada geçen “Eski Mardin”i korumanın en temel koşulu “Yeni Mardin”in dönüşümünü sağlayacak olan mekânsal dönüşüm stratejilerinin ve koşullarının saptanmasıdır” (URL.1) ifadesi önem arz etmekte olup Yeni Mardin için yapılması gerekenler şöyle sıralanmıştır: “Kentsel altyapının iyileştirilmesi, Kentsel arsaların yeniden değerlendirilmesi, Yeni kentsel gelişme aksları ve odaklarının yaratılması, Kentsel hizmet standartlarının arttırılması, dengeli sektörel gelişmenin sağlanması, ekolojik dengenin korunması...”(URL.1). Bunların hepsi şehrin değerini korumak ve gelecekte de bunu devam ettirmek adına yapılan girişimlerdir. Raporla bu koşulların sağlanması için ne yapılması gerektiğine de değinilmiştir. Bunun için “Mardin Mekansal Gelişim Stratejik Planı”nın hazırlanması ve bu planda belirtilen ilkeler doğrultusunda “Mardin İmar Planı”nın hazırlanması önerilmiştir. Sözü edilen planların uygulanabilirliğinin önem arz ettiği, bilhassa, vurgulanmıştır (URL.1). Ancak üzerinden yıllar geçmesine rağmen bu öneriler gerçekleşmiş değildir. Bu konuda yapılmış bir doktora tezinde Mardin’in yeni yerleşimdeki konut yapılarında, çevresel anlamdaki sürdürülebilirliğin sağlanması için bilinçli hiçbir önlemin alınmadığı (Karagülle, 2009, s. 274) tespitine yer verilmiştir.

Bir şehir, belirli standartları sağlaması halinde şehir vasfına sahip olur. Bu konuda şehrin standartlarının nasıl olması gerektiğine dair uluslararası çalışmalar yapılmıştır. Örneğin 1933 yılında Atina’da toplanan Uluslararası Modern Mimarlık Kongresi (CIAM) Atina Anlaşması’nda alınan bazı kararlar özetle şöyle sıralanabilir: İnsanlara sağlık koşullarına uygun konutların yapılması, işyerlerinin doğal bir şekilde düzenlenmesi, boş zamanların geçirilmesi için faydalı ve verimli tesislerin yapılması, tüm bunların arasındaki bağlantıları sağlayacak bir ulaşım sisteminin yapılması (Le Corbusier’den akt. Olgun, 2010, s. 102) gibi temel ilkeler ortaya konulmuştur. Bu ilkeleri baz aldığımızda Yenişehir’in standartlara uygun olmadığı anlaşılır. Öncelikle şehirde yaşayanların bunun bilincinde farkına varması ve sorgulaması gerekmektedir: “Ne yazık ki giderek daha sık rastladığımız kötü görünümlü manzaraların insanlar bazen farkına bile varmıyor; olan biteni anlayan sadece turistler veya evvelce kentte yaşayıp da ayrılmış olan, sonra tekrar kente dönen kişiler. Bunlar çevreye dikkatle bakıyorlar” (Shaukland, 1996, s. 26). Bu konuda Farabî’nin yapmış olduğu tespit de bir hayli ilginçtir. Onun açısından, şehirdeki bozuk işler zamanla bozuk bir iş olarak görülmez. Tıpkı derdini bilmeyen birinin kendini sıhhatli sanması gibi... (Farabî, 2001, s. 97). Bu çerçevede şehirlerin sağlık açısından bir risk taşıyıp taşımadığı da irdelenebilir. Çok katlı ve sıkıştırılmış bir şehrin hava akımını engellediği ve bunun da çeşitli sağlık sorunlarına yol açabileceğini düşünmek gerekir. Bu konuda Engels, *Konut Sorunu* başlıklı çalışmasında bir rant aracı olarak oluşturulan binaların hem maddi hem manevi açıdan birçok sorunu beraberinde getirdiğini öne sürmüştür (Engels, 2003, s. 21-22). Yenişehir’de ticari bir amaçla yapılan apartmanlarda sağlık ile ilgili planlamalara yer verilmemiştir. “...sık ve yüksek bloklardan oluşan kent merkezlerinde rüzgarın engellenmesi nedeniyle kış aylarında hava kirliliği oluşmasına neden olmaktadır” (Karagülle, 2009, s. 282). Sağlıklı bir şehir oluşturulmamasının yanında israf eden bir şehir de ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni şöyle açıklanmıştır: “Binaların güneşe bakan yönlerindeki açıklıkların en yüksek oranda tutulması beklenirken, Yenişehir’deki bina tasarımlarında ticari amaçla (bir katta eşit şartlara sahip 4 daire

istenildiğinden) bu dikkate alınmamaktadır. Diğer yandan, her katta 3-4 daireye sahip bir apartman binasındaki bazı konutlar yanlış yönlenme nedeniyle kış ve yaz mevsiminde fazla enerji kullanmak zorundadırlar” (Karagülle, 2009, s. 272). Öyleyse Yenişehir, birçok açıdan plansız bir yapılaşmayla farklı olumsuzlukları bünyesinde taşımaktadır.

Ağır araçların şehrin ortasından geçtiği bir şehrin ulaşım konusunda büyük bir sorunu vardır. Bunun çözülmesi için yöneticileri uyarmak ve bu konuda gerekli tüm işlerin yapılmasını sağlamak bir sorumluluktur. Bu konuda herhangi bir girişimin olmaması da ayrıca bir sorundur. Bir şehir bir plan dâhilinde kurulur ve bu doğrultuda devam eder:

Kentler kendilerini çeviren araziyle doğal olarak sınırlanmıştır. Bir kentin temel fiziki özelliklerinin incelenmesi gelecekteki büyümesinin potansiyel lokasyonlarını gösterir. Amaçların tümü için ne kadar arazi ve mekân gerektiği sosyo-ekonomik projeksiyonlarla anlaşılır. Bu ikisi beraberce yürütülür. Sosyo-ekonomik çalışmalar nüfusun ve iş-hacminin minimum ve maksimum büyümesini gösterir. Buna dayanacak yeniden yapılanma için olası bir plan hazırlanır. Bu plan özel ve kamu ulaşım amaçlarından gelen baskıları yansıtabacaktır (Shaukland, 1996, s. 29).

Böylelikle şehir yapılanmasının belirli bir disiplin içinde yürütülmesi bir zorunluluk olup yerine getirilmediği takdirde ağır yaptırımların uygulanmasını içeren bir yasal düzenlemeye ihtiyaç vardır. Bir şehri yaşanmaz hale getirmek, yasal olarak suç kapsamına alınmalıdır ve gerekli müeyyideler titizlikle uygulanmalıdır. “...çünkü biri kente karşı suç işledi mi, herkese karşı suç işlemiş demektir...” (Platon 2007: s. 235, 768b).

Bir şehir kurulurken bütün tedbirlerin alınmış olması ve hiçbir şekilde bu tedbirlerin amacından saptırılmasına izin verilmemesi gerekir. Yenişehir için bu imkân ortaya konulmuş değildir. Örneğin yolların genişliği nasıl olacak, her mahallede ne kadar park yapılacak, binaların birbirine olan mesafelerinin ölçütü ne olacaktır? Bu türden planların önceden mutlaka yapılması ve tüm bunların yasal bir güvence altına alınması gerekmektedir. Yenişehir’de yeni olan her şey aslında bireylerin doğayla olan ilişkisini de kesmiş gibi görünmektedir. “İnsanlığın hizmetinde, insanı koruyan/kollayan doğa, şu anda insandan korunma durumuna düş(ürül)müş bulunuyor. Her ulus, günümüzde, çevre duyarlılığı konusunda, yazık ki yeterli bilince, örgütlenmeye sahip değil” (Kökden, 1996, s. 38). Bunun yanında “kendi cennetini, şehirlerini inşa edecek insanın, vücuda getireceği şehrin, bu temeller üzerinde vücuda getireceği mimarının vasıfları ile biçim ve üslup özelliklerini belirlemek ilk ve en önemli görevidir” (Cansever, 1996, s. 129). İnsanın yaşadığı evi, bir bakıma, yeryüzündeki cennettir. Ancak Yenişehir için bu cennetin oluşturulmadığı açıkça görülmektedir. Bu konuda yapılan bir araştırmaya göre Yenişehir’de sözü edilen mahremiyeti sağlamasına önem verilmediği ve insanların evlerini verimli bir şekilde kullanamadığı ortaya konulmuştur (Karagülle, 2009, s. 299).

Bir yerleşim yeri nasıl olursa insanlar kendilerini mutlu hissedebilir? Şehir insana ne sunmalıdır? Her geçen gün sayısı artan yüksek binalar ne kadar mutluluk verebilir? Oysaki bir şehir, insana nefes aldirabilmelidir, insan dışarı çıktığı zaman etrafa güzel kokular saran çiçek ve ağaçlarla donatılmış geniş caddelerden geçmelidir. Buna karşın yüksek binalardaki yaşam kalitesi ne derece yüksektir? Şehri güzelleştirmek ve bu şehri yaşanılır bir yer kılmak için ne yapmak gerekir? “Üst irade ve en üst düzeyde bilgi ve yeteneğin ışığı ile oluşturulmuş mimari eleman standartları kullanılarak bütün şehre,

mahalleye kazandırılmış üslup bütünlüğü” (Cansever, 1996, s. 129) doğrultusunda hareket etmek gerekmez mi? Ancak bu biçimsel bütünlük fikri parçalara ayrılmış ve Yenişehir son derece çirkin bir yapılaşmayla kaderine terk edilmiştir. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki çok önceden yapılması gerekenler yapılmadığından, deyiş yerindeyse, ipin ucu kaçmıştır. Yerleşim alanlarının kurulacağı araziler bir plan ve proje olmaksızın satıldığından nereye bina yapılmayacağı veya ne ölçüde yapılacağını belirlemek zorlaşmaktadır. Bu konuda yetkisi olanların bu çarpık kentleşmeye izin vermesi de ayrıca büyük bir sorundur. Örneğin Yenişehir’de metrekareye düşen yeşil alan ölçüldüğünde çok düşük oranların ortaya çıkacağı kesindir. Bunu çıplak gözle de gözlemek mümkündür. Yukarı şehirden gözlemlendiğinde devasa beton yığını bir yerleşim alanı görülebilir. Aşağıdaki görselden de görülebileceği gibi Yenişehir dispotik bir şehri andırmaktadır.

Bu görsel 04.10.2024 tarihine aittir ve şehrin beton ormanı olduğunu açıkça göstermektedir. Şehri bir örümcek ağı gibi saran beton bloklar karamsar bir tabloyu andırmaktadır. Görünen çok az boşlukların da kısa sürede betonlaştırılacağını tahmin etmek kolaydır.

Bu konuda ulusal ve yerel basında haberler yapılmıştır. Söz konusu haberlerden iki tanesine yer vermek gerekir. 2021 yılında ulusal bir gazetede yapılan habere göre Yenişehir’de çarpık kentleşme konusunda önde gelen bir yerleşim alanı olduğundan söz edilmiş ve buna bağlı olarak trafik yoğunluğunda hızlı bir artış yaşandığı aktarılmıştır. Haberde şehirde oluşan manzaranın ürkütücü olduğu dile getirilmiş ve insanların yaşadıkları alanların daraldığı belirtilmiştir. Bunun önüne geçilebilmesi için yatay mimariye geçilmesi gerektiği ve dolayısıyla dikey mimarinin yasaklanması önerilmiştir (URL.2). Bu haberin yanında yerel basında da konuyla ilgili bir analiz yapılmıştır. Haber için “Türkiye’nin en çarpık kentleşen şehri: Mardin” başlığı kullanılmış ve Türkiye’nin en çarpık kentleşmesinde Mardin’in birinci sırada yer aldığı iddia edilmiştir. Özellikle 1990 yılında dönemin yerel yönetimleri tarafından yeni yerleşim alanı ilan edilen Yenişehir bölgesinin plan ve proje olmaksızın izin verilen yapılaşmanın otuz yıl sonra çarpık bir kentleşmeyi ortaya çıkardığı vurgulanmıştır (URL.3)

Mardin’de yeni yerleşim yerlerinin çarpık olarak inşa edilmesi bir tür “bozulma” olarak adlandırılabilir. Bu bozulmanın olduğu İstasyon ve Yenişehir gibi yerleşim alanları olası bir mimari ilgiden ve “geleneksel doku”yla karşılaştırmadan mahrum bırakılmıştır (Küçük, 2020, s. 78). O halde Yenişehir’de insanın rahatça yürüyebileceği uygun bir cadde ve kaldırım neden yapılmamıştır? İnsanlar için özellikle yaş ve sağlamlık/sakatlık bağlamında neden “erişilebilirlik” üzerine bir plan yapılmamıştır? Neden çocuk dostu, yaşlı dostu, hamile/bebekli anne dostu ya da sakat dostu olan mekânsal düzenlemelere yer verilmemiştir? Hem eski hem yeni Mardin’de sakat ve yaşlılar için ev dışına çıkabilmenin gerekli koşulları mevcut veya yeterli değildir (Küçük, 2013, s. 136). Bunun gibi sorunların veya sorumsuzlukların çok sayıda olduğunu belirtmekle birlikte Yenişehir’de olan bazı düzensizlikleri ve hataları şöyle sıralamak mümkündür:

- a) Alışveriş merkezinin dar bir alanda ve şehrin yoğunluğunun fazla olan yerde olması
- b) Geniş ve işlevsel caddelerin olmaması
- c) Kaldırımların çok yetersiz olması, hatta bazı yerlerde olmaması.
- d) Arabaların kaldırımlarda park edilmesi
- e) Büyük meydanların olmaması
- f) Şehirdeki tüm unsurların engelliler, çocuklar, yaşlılar, hastalar ve çocuklu anneler düşünülmeden yapılmış olması
- g) Çevre yolunun veya yollarının olmaması
- h) Ulaşım için kullanılan toplu taşıma araçlarının toplu taşımaya uygun olmaması
- i) Şehrin en büyük sorunlarından biri olan altyapının sürekli yenilenmesi veya değiştirilmesi
- j) Şehirde yeteri kadar yeşil alana yer verilmemiş olması
- k) Yeterli ve etkili tahliye kanalları yapılmadığı için yağışlı zamanlarda yolların suyla dolması
- l) Çocuklar için büyük parkların yapılmamış olması
- m) Sokakların dar olması ve aynı zamanda düz bir şekilde yapılmamış olması
- n) Binaların birbirine çok yakın yapılması ve her binanın yeşil alan bırakması kuralına uyulmamış olması
- o) Okul bahçelerinin ve oyun alanlarının yetersiz olması
- p) Etnisite ve inanç farklılıklarının mekânsal görünümüne dikkat edilmemiş olması

Bu tespitler fenomenal bir bakış açısıyla kolaylıkla görülebilir sorunları içerir. Sözü edilen sorunlardan farklı sorunların var olduğunu bilinmektedir. Ancak sorunların çözümü son derece kısıtlıdır. Çünkü şehrin belirli bir düzen içinde kurulması için hamle yapılabilecek bir alan bırakılmamıştır. Dolayısıyla şehirde yaşayanların çıkarına olacak olan projelerin daha fazla olmasına imkân tanınmamıştır. Örneğin hastane önündeki trafik sıkışıklığına nasıl bir çözüm getirilebilir? Bunu düşünmek gerekir ama gerçekten bir çözüm de sunulacak gibi değildir. Battı-çıktı diye tabir edilen proje nasıl kullanışlı hâle getirilebilir? Yıkıp yeniden yapmak mümkün müdür? Alışveriş merkezinin yerini değiştirmek mümkün müdür? Şehrin içinden geçen ve son derece dar olan caddeyi nasıl genişletebiliriz? Binaların boyutlarındaki dengeyi nasıl sağlayacağız? Beş katlı binaların arasındaki on beş katlı binaları ne yapmamız gerekiyor? Düz ilerleyen bir sokağın aniden yön değiştirmesinin nedeni ne olabilir? Bunu düzeltmek mümkün müdür?

Eski şehirdeki daracık ve kaldırımsız çıkmaz sokaklardan sonra Yenişehir'deki sokakları ve kaldırımları yeteri derecede geniş olarak düşünmek mutlak bir yanılsama veya yanılgıdır. Bu bakış açısı, yeni yerleşim yerleri için büyük bir sorundur. Çünkü her geçen gün insan sayısı artmakta ve bununla birlikte araç sayısında da artış olmaktadır. Eski şehirdeki sıkışıklık yeni yerleşim alanında da devam eden bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleceği öngörmeyen bir planlamayla şehrin yaşanılmaz hâle getirilmiş olması mutlak bir tespit olarak önümüzde durmaktadır. Bundan sonrası için ne yapmak gerekir? Bunun cevabını yukarıda ütopik metinler incelenirken vermeye çalıştık. Zira "...ütopyanın, güdüleyici değerinden çok planlamaya-özellikle de kentlerin planlanmasına-yapacağı gizil katkı..." (Meyerson, 1996, s. 115) inkâr edilemez. Bu doğrultuda yapılması gereken mutlak bir planlama ve politikayla bilimsel ve adaletli bir kurul tarafından şehir yapısını yeniden düzenlemektir. Şehrin dengeli bir şekilde büyümesi gerekir ve bu durum şehirde yaşayan tüm yurttaşları yakından ilgilendiren bir durumdur. Örneğin şehrin ulaşım sorunundan yeşil alan bırakmayan bir anlayışa kadar tüm olumsuz girişimlere itiraz ve bu itirazları takip etmek zorunlu bir görevdir. Eğer şehirde bir bozukluk var ise bu bozukluğun giderilmesi için çok yönlü bir çözüm getirilmelidir.

Kaynakça

Aksu, Yekbun E. ve Çırak, Altınörs A. (2018). Mardin Tarihi Kent dokusunda form değişiminin incelenmesi. Değişen Kent, Mekân ve Biçim Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu. 725-739. <https://tnum.org.tr/index.php/tnum/article/view/132/180>

Aktaş, N. K. ve Yirmibeşoğlu, F. (2023). *Şehir ve Bölge Planlama*, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Yayınevi.

Akyüz, Y. (2024). Platon'un Diyaloglarında Şehir Algısı. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 14/2, 459-484. <http://dx.doi.org/10.29228/beytulhikme.71416>

Bacon, F. (2021). *Yeni Atlantis*. (Çev. Çiğdem Dürüşken). Alfa Yayınları.

Becermen, M. (2015). Kent ve Felsefe ilişkisi üzerine. *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 25, 9-18. <https://doi.org/10.20981/kaygi.288011>

Begel, Egon E. (1996). Kentlerin doğuşu. *Cogito Dergisi*, 8, 7-16. (Çev. Özden Arıkan.) Yapı Kredi Yayınları.

Brun, J. (2007). *Platon ve Akademia*. (Çev. İsmail Yerguz). Dost Kitabevi Yayınları.

Campanella, T. (2004). *Güneş Ülkesi*. (Çev. Veysel Atayman). Bordo Siyah Yayınları.

Cansever, T. (1996). Şehir. *Cogito Dergisi*, 8, 125-129. Yapı Kredi Yayınları.

Demirkan, T. (1996). Tarih Boyunca Kuşatılan Özgürlük Adaları: Kentler. *Cogito Dergisi*, 8, 17-22. Yapı Kredi Yayınları.

- Engels, F. (2003). *Konut Sorunu*. Eriş Yayınları.
- Farabî. (2001). *El-Medinetü'l-Fazıla*. (Çev. Nafiz Danışman). MEB Yayınları.
- Heidegger, M. (1996). Kentin Felsefesi. *Cogito Dergisi*, 8, 67-70. (Çev. Olcay Kunal). Yapı Kredi Yayınları.
- Hugo, V. (1996). Kentin Felsefesi. *Cogito Dergisi*, 8, 63-66. Yapı Kredi Yayınları.
- Kalak, M. ve Bakar, S. (2021). Geleneksel Mardin'den Yeni Mardin'e: Ayrışma, Kimliksizleşme, Aidiyetsizlik. *Euroasia Journal of Mathematics, Engineering, Natural & Medical Sciences*, 8(14), 65-85. <https://doi.org/10.38065/euroasiaorg.483>
- Karagülle, C. (2009). Yerel Verilerin Konut Tasarım Sürecinde Değerlendirilmesi: Mardin Örneği, Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Koçal, Ahmet V. (2022). Türkiye'de bir turizm politikası ve sektörü olarak "Medeniyet" söylemi: "Mardin Modeli" Üstüne Eleştirel Bir Giriş. *Şehir ve Medeniyet Şehir Araştırmaları Dergisi*, 8/17, 213-231.
- Küçük, M. (2013). Aidiyetin Mekânı: Mardin'de Kimlik ve Mekânın Değişimi. *İdealkent*, 4(9), 114-137. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/idealkent/issue/36682/417576>
- Küçük, M. (2020). Sempozyum Bildirilerindeki Mardin Mimarlık Tarihi Anlatıları Üzerine Bir Sorunsallaştırma Denemesi. *International Journal of Mardin Studies*, 1(1), 65-79. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijms/issue/62984/956850>
- Lynch, K. (1996). Metropol modelleri. *Cogito Dergisi*, 8, 97-111. (Çev: Emre Azizlerli). Yapı Kredi Yayınları.
- Meyerson, M. (1996). Ütopya Gelenekleri ve Kentlerin Planlanması. (Çev: Yurdanur Salman). *Cogito Dergisi*, 8, 113-124. Yapı Kredi Yayınları.
- More, T. (2000). *Ütopya*. (Çev. Mina Urgan). Kaynak Yayınları.
- Platon. (2010a). *Devlet*. (Çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz). Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Platon. (2010b). *Gorgias*. (Çev. Melih Cevdet Anday). Remzi Kitabevi.
- Platon. (2010c). *Protagoras*. (Çev. Tanju Gökçöl). Remzi Kitabevi.
- Platon. (2007). *Yasalar*. (Çev. Candan Şentuna ve Saffet Babür). Kabcacı Yayınevi.

- Olgun, H. (2010). Ütopya'dan Distopya'ya: "Modern Şehircilik" ve Kritiği. *İdealkent Dergisi*, 1, 96-111. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/460254>
- Orwell, G. (1960). *Bindokuzyüz Seksendört*. (Çev. Haldun Derin). Maarif Basımevi.
- Shaukland, G. (1996). Tarihi Değeri Olan Kentlere Neden El Atmalıyız. (Çev. Kâmrân Tuncay). *Cogito Dergisi*, 8, 23-35. Yapı Kredi Yayınları.
- Taşar, E. S. (2021). Şehir, Mimarlık ve Efsane. *Düşünen Şehir Dergisi*, 15, 50-55. https://www.kayseri.bel.tr/uploads/edergiler/pdf/dusunen_sehir_15_web.pdf
- Uygur, N. (1996). Kentler, Köyler. *Cogito Dergisi*, 8, 131-152. Yapı Kredi Yayınları.
- Yıldırım, G. (2019). Orwelliyen Distopya Eşliğinde İnsana, Kültüre ve Şehre Bakmak. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6/34, 152-165. <https://dx.doi.org/10.16990/SOBIDER.4716>

Web Kaynakları

- URL.1:https://www.kentselstrateji.com/wp-content/uploads/V-31_Mardin.pdf (e.t. 01.10.2024).
- URL.2:<https://www.sabah.com.tr/mardin/2021/11/17/bu-ilcede-carpik-kentlesme-giderek-artiyor> (e.t. 03.10.2024).
- URL.3:<https://mardinhaber.com.tr/haber/9590518/turkiyenin-en-carpik-kentlesen-sehri-mardin> (e.t. 04.10.2024).